

38. Малейна М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. — М.: МЗ Пресс, 2000. — 244 с.

39. Ярошенко К. Б. Жизнь и здоровье под охраной закона: гражданско-правовая защита личных неимущественных прав. — М.: Юрид. лит., 1990. — 174 с.

40. Дианова О. С. Личные, несвязанные с имущественными, отношения граждан в предмете гражданского права // Сибирский юридический вестник. — 2003. — № 4 // <http://law.isu.ru/ru/science/vestnik/20034/dianova.html>

41. Суховерхий В. Л. О развитии гражданского-правовой охраны личных неимущественных прав и интересов граждан // Правоведение. — 1972. — № 3. — С. 27.

42. Вгоров Н. Д. Личные неимущественные права граждан и организаций как институт советского гражданского права // Правоведение. — 1984. — № 6. — С. 30—38.

43. Алексеев С. С. Структура советского права. — М.: Юрид. лит., 1975. — 264 с.

Подано до редакції 28.03.2007 р.

УДК 347.12

О.І. Антонюк,

канд. юрид. наук,
доцент Донецького юридичного
інституту Луганського державного
університету внутрішніх справ

В.В. Коряк,

здобувач кафедри цивільного права
і цивільного процесу Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНТЕРЕСІВ «СЛАБШОЇ» СТОРОНИ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Однією з ознак цивільних правовідносин є юридична рівність їх учасників. Юридична рівність учасників цивільних правовідносин, разом із вільним волевиявленням і майновою самостійністю, зауважує професор З. В. Ромовська, становить генетичний код цивільних правовідносин, їхню правову сутність [1, с. 7].

Проте аналіз чинного цивільного законодавства виявляє певні випадки підвищеної законодавчої охорони інтересів одного з суб'єктів цивільних правовідносин — «слабшої» сторони цих відносин. Це стосується інтересів дитини як суб'єкта цивільних правовідносин, інтересів міноритарного акціонера, акціонерів, які володіють певною кількістю акцій, добросовісного набувача речі, кредитора у договірних і недоговірних зобов'язаннях, інтересів споживачів, осіб, які погоджуються укласти договір приєднання, осіб, які бажають укласти публічний договір тощо.

В юридичній літературі не розкрито ні поняття, ні прояви підвищеної законодавчої охорони «слабшої» сторони цивільних правовідносин. Окремі питання цієї проблеми розглядалися в межах дослідження питань правового регулювання певних цивільних правовідносин (корпоративних, зо-

бов'язальних тощо) такими вченими, як Ч. Н. Азімов, Ю. Г. Басін, М. І. Брагінський, В. В. Вігрянський, В. П. Грибанов, О. С. Йоффе, В. М. Кравчук, З. В. Ромовська, С. А. Хохлов, О. В. Щербина та іншими. Однак у літературі не виокремлювалася сама ідея і принципи посилення правової охорони «слабшої» сторони, хоча ця ідея пронизує майже всі інститути цивільного права. Відсутність спеціального дослідження та окремих наукових розробок з приводу посилення правової охорони інтересів «слабшої» сторони у цивільних правовідносинах певною мірою затримує процес законодавчого врегулювання цих питань. Зважаючи на це, постає необхідність у проведенні дослідження поняття, основних напрямів і засобів правової охорони інтересів «слабшої» сторони у цивільних правовідносинах, а також реалізації цих засобів на практиці. Зазначені обставини і стали підставами для обрання теми цієї статті.

При цьому найбільш актуальним напрямом дослідження є визначення випадків і підстав посилення правової охорони інтересів фізичної особи, яка хоча й визначається як юридично рівний суб'єкт цивільних правовідносин, проте об'єктивно не є

© О.І. Антонюк, В.В. Коряк, 2007

«рівнею» юридичним особам, державі та іншим суб'єктам цивільних правовідносин.

Метою цього наукового дослідження є визначення основних напрямів посилення правової охорони інтересів «слабшої» сторони цивільних правовідносин й обґрунтування підстав такого посилення.

Визначення категорії «рівності» є найбільш складною науковою проблемою. Слово «рівність» тлумачиться як становище людей у суспільстві, що забезпечує їх однаковий доступ до засобів виробництва, їх однакові політичні та цивільні права [2, с. 567].

Юридична рівність учасників цивільних правовідносин означає, що жоден з них не наділений функціями влади щодо другого, не може ним керувати, нав'язувати свою волю [1, с. 7; 3, с. 13].

Юридична рівність є ознакою правовідносин, а не метода цивільного права, як стверджують деякі вчені [4, с. 112; 5, с. 8, 11–12]. Наприклад, на думку професора Н. Д. Єгорова, якщо визнати, що сторони суспільних відносин, що належать до предмету цивільного права, знаходяться у рівному становищі, то втрачає сенс саме правове регулювання цих відносин методом юридичного рівноправ'я, який є специфічним методом цивільного права [5, с. 11].

Спростовуючи такий підхід, професор З. В. Ромовська зазначає, що юридична рівність учасників цивільних правовідносин є засадничою ознакою цих відносин, а не результатом законодавчого впливу на них. Трактуючи рівність як ознаку, додану законодавцем, а не як ознаку, що об'єктивно притаманна цивільним правовідносинам, є результатом перебільшення, гіперболізації значення держави і закону у житті людини [1, с. 7].

Юридична рівність сторін, як зазначає професор З. В. Ромовська, — це якість цивільних відносин, що не тотожна рівноправності. Юридична рівність учасників цивільних правовідносин не лише не виключає, а навпаки, зумовлює наявність у них у різних життєвих ситуаціях різних за змістом прав та обов'язків, тобто специфічної різноправності, адже покупець і продавець, замовник і підрядник не можуть мати однакові права та обов'язки [1, с. 7].

Слово «слабий» тлумачиться як такий, що найбільш уразливий, такий, що піддається впливу [2, с. 647]. Саме з метою забезпечення рівності правових позицій законодавство забезпечує підвищену правову охорону сторони відносин, яка фактично знаходиться у нерівному становищі (малолітня чи неповнолітня дитина, споживач, добросовісний проте незаконний володілець майна, міноритарний акціонер, особа, яка укладає договір приєднання, кредитор у зобов'язаннях, що не були належним чином виконані боржником тощо), і яка без додаткових правових гарантій не може задовольнити свої інтереси та захистити свої права. Надання додатко-

вих правових можливостей охорони та захисту таким учасникам цивільних правовідносин не наділяє і не повинно наділяти їх функціями влади щодо інших учасників таких відносин, що порушило б принцип юридичної рівності.

Випадки посилення правової позиції «слабшої» сторони у цивільних правовідносинах не є відступом від рівності сторін у цивільних правовідносинах, а навпаки, є констатацією факту існуючої нерівності зазначених осіб і наданням додаткових юридичних важелів, які дають змогу вирівняти правові позиції суб'єктів, додатково гарантують охорону та захист інтересів «слабшої» сторони, посилюючи її правове становище і позбавляючи іншу сторону можливості диктувати свою волю, зловживати правами.

Вбачається, що правовим підґрунтям надання додаткових правових гарантій слабшій стороні цивільних правовідносин є такі принципи цивільно-правового регулювання, як добросовісність, розумність, справедливість. Принципи добросовісності, справедливості та розумності, як зауважує професор З. В. Ромовська, це те сито, крізь яке мають бути «просіяні» усі акти цивільного законодавства, інші регулятори цивільних правовідносин [6, с. 19].

Вимога справедливості, добросовісності та розумності цивільного права (законодавства), як зазначає професор Є. О. Харитонов, практично полягає у встановленні його нормами рівних умов для участі всіх осіб у цивільних відносинах; закріпленні можливості адекватного захисту порушеного цивільного права або інтересу; поєднанні норм, спрямованих на забезпечення реалізації цивільного права, з поважанням прав та інтересів інших осіб; моралі суспільства тощо [4, с. 117].

З часом не втратили актуальності слова професора В. І. Синайського, на думку якого сучасне цивільне право спрямоване на забезпечення соціальної справедливості. Воно все більше визнає зростання автономії особистості і внаслідок чого йде паралельне посилення обмеження особистості в інтересах цілого. Це пояснює те, чому у сучасному цивільному праві, основою якого є вільна конкуренція, з одного боку, підвищенні заходи юридичного захисту особистості, з другого боку, вводиться принцип «цілової порядності», більшої необхідності враховувати чужі інтереси, посилення відповідальності за шкідливі дії, можливості зменшення і навпаки не звільнення від відповідальності залежно від статуту зобов'язаної особи (принцип конкретної справедливості), можливості взагалі звернення до початків моральності і добросовісності (боротьба з шиканою, широке тлумачення заборони неморальних правочинів) [7, с. 61–62].

Згідно з п. 4.1 рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 р. верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчю та правозасто-

совну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Таке розуміння права не дає підстав для його отождолення із законом, який іноді може бути й несправедливим. Справедливість — одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню.

Слід погодитися із тим, що, надаючи слабшій стороні додаткові права і відповідно покладаючи на іншу сторону додаткові обов'язки, ЦК та інші закони забезпечують справжню рівність учасників цивільних правовідносин [8, с. 792].

Зміни, які стосуються посилення правової охорони інтересів «слабшої» сторони у цивільних правовідносинах, торкнулися майже всіх інститутів цивільного права. Перш за все це стосується механізму цивільно-правового захисту, зокрема, був розширений перелік законодавчо врегульованих способів захисту, а суб'єктам цивільних правовідносин надана можливість встановлювати додаткові способи захисту у договорі.

Не можна не відмітити й введення принципу застосування судом наслідків спливу позовної давності лише за заявою однієї зі сторін.

На посилення правової охорони інтересів дитини спрямована й новела, яка передбачена у ч. 4 ст. 261 ЦК, за якою у разі порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої особи позовна давність починається від дня досягнення нею повноліття. Проте доцільно цю норму поширити на випадки порушення інтересів не лише неповнолітнього, але й малолітнього, замінивши у ч. 4 ст. 261 ЦК словосполучення «неповнолітньої особи» на слово «дитини».

Окрім цього, аналогічної правової охорони потребують й інтереси недієздатного, з огляду на що ст. 261 ЦК доцільно доповнити нормою про те, що у разі порушення цивільного права або інтересу особи, визнаної недієздатною, позовна давність починається від дня поновлення її цивільної дієздатності. Оскільки людина може бути визнана недієздатною й після початку перебігу позовної давності, зазначену обставину доцільно передбачити у ч. 1 ст. 263 ЦК як підставу зупинення перебігу позовної давності.

Практичне значення мають й загальні положення щодо здійснення цивільних прав і правові наслідки їх порушення, у тому числі визначення санкцій за зловживання правом. Так, за ч. 6 ст. 13 ЦК у разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог щодо меж їх здійснення, суд може зобов'язати особу припинити зловживання своїми пра-

вами, а також застосувати інші наслідки, які встановлені законом, зокрема, відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи, яка порушила вимоги щодо меж здійснення цивільних прав (ч. 3 ст. 16 ЦК).

Саме ці норми права стали правовою основою позовних вимог сім'ї, яка вклала гроші у будівництво багатоквартирного будинку у м. Донецьку на підставі договору про дольову участь. Після введення будинку в експлуатацію з затримкою майже на два роки, що було обумовлено збільшенням поверховості будинку, зміною архітектурного обліку будівлі та корегуванням проектно-кошторисної документації будівельною організацією, остання стала вимагати доплати за квартири з розрахунку вартості квадратного метру житла на момент введення будинку в експлуатацію. З огляду на зазначені причини затягування строку здачі будівлі в експлуатацію, посилення будівельної організації на умови договору, що передбачають можливість перегляду вартості 1 кв. м житлової площі відповідно до зміни її вартості на момент здачі будинку у експлуатацію, є формою зловживання правом, адже таким чином будівельна організація намагається перекласти на замовника наслідки порушення своїх договірних зобов'язань і свої підприємницькі ризики.

Одним з напрямів посилення правової охорони «слабшої» сторони цивільних правовідносин є посилення правової охорони інтересів споживачів.

Так, академік НАН України В. К. Мамотов та О. В. Зверева під час круглого столу «Регулювання особистих немайнових та майнових відносин громадян у Цивільному кодексі України» зазначили, що слід сконцентрувати увагу та тому, що Цивільний кодекс не забезпечує фактичний захист багатьох прав громадян, не приділяє належної уваги захисту прав громадян як кінцевих споживачів товарів і послуг. На жаль, це стосується й Закону України «Про захист справ споживачів» у редакції від 01.12.2005 р.

Зазначений закон містить численні норми, що забезпечують захист прав споживачів (щодо законних неустойок на випадок невиконання вимог споживача щодо захисту його прав, нечесної підприємницької практики, укладення договорів у кредит, на відстані, поза торгівельними або офісними приміщеннями, заборони включення у договори із споживачем умов, які є несправедливими). Однак чинна редакція цього закону передбачила суттєве обмеження прав споживача у разі придбання продукції неналежної якості, визначивши, що споживач має право вимагати розірвання договору або заміни товару на такий же товар або на аналогічний, лише якщо товар має істотні недоліки. Істотним же визначається недолік, що робить неможливим чи недоцільним використання товару відповідно до його цільового призначення, виник з вини виробника (продавця,

виконавця), після його усунення проявляється знову з незалежних від споживача причин і при цьому має одну з таких ознак: а) він взагалі не може бути усунутий; б) його усунення потребує понад 14 днів; в) він робить товар суттєво іншим, ніж передбачено договором (п. 12 ст. 1, ч. 1 ст. 8). Аналогічна норма була передбачена й у ст. 678 ЦК. Ця норма, як зауважили академік НАН України В. К. Мамутов і О. В. Зверева, позбавила споживача можливості відмовитися від неякісного товару, примушуючи ремонтувати його та продовжувати ним користуватися.

Показовою у плані уваги до питань захисту прав споживачів є норма ч. 1 ст. 707 ЦК «Обмін товару», в якій ще під час прийняття кодексу була зроблена помилка, і замість фрази «товару належної якості» було записано «товару неналежної якості». Незважаючи на те, що з моменту прийняття ЦК було прийнято 21 Закон України про внесення у нього змін, ця очевидна помилка залишається невиправленою.

На посилення правової охорони інтересів дитини як «слабшої» сторони у цивільних правовідносинах спрямоване введення як однієї із загальних умов дійсності правочину, що вчиняється батьками (усиновителями), відповідності такого правочину інтересам дитини, непрацездатних дочки та сина (ч. 6 ст. 203 ЦК). Відповідно до ст. 12 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» неприпустимо зменшення або обмеження прав і охоронюваних законом інтересів дітей при вчиненні будь-яких правочинів стосовно жилих приміщень.

Важливим є доповнення Законом України від 02.06.2005 р. ст. 177 СК нормою про те, що батьки малолітньої дитини не мають права без дозволу органу опіки та піклування вчиняти такі правочини щодо її майнових прав: укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири, видавати письмові зобов'язання від імені дитини; відмовлятися від майнових прав дитини.

Важливість цієї норми обумовлена таким: у ч. 3 ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства» було закріплено, що батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування вчиняти зазначені вище правочини. Ця норма відповідала ст. 78, 145 КпШС, який був чинним на момент прийняття Закону України «Про охорону дитинства».

Первісна ж редакція ст. 177 СК зауваження щодо необхідності отримання дозволу на вчинення певних правочинів від імені малолітнього не містила.

Зміст норми ст. 177 СК призвів до неоднозначного вирішення питання необхідності отримання батьками дозволу органу опіки та піклування на розпорядження майном малолітніх дітей. Практичну реалізацію стала знаходити думка про те, що ос-

кільки у нормах статей 68 і 71 ЦК батьки не вказані, то на них ці норми не поширюються [9, с. 57], а отже норма ч. 3 ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства» була фактично скасована ст. 177 СК. Закон України від 02.06.2005 р. однозначно вирішив цю проблему на користь посилення правової охорони інтересів дитини.

На посилення правової охорони інтересів добросовісного набувача спрямовані норми ст. 330 ЦК, яка заклала правове підґрунтя набуття права власності на річ добросовісним набувачем, у якого вона не може бути витребувана. Отримав посилену охорону й інтерес добросовісного набувача, який тривалий час користується річчю, і яка у нього може бути витребувана за ст. 388 ЦК. Правовою підставою набуття таким добросовісним володільцем права власності на річ слала набувальна давність. При цьому позитивним є те, що за п. 8 Прикінцевих та перехідних положень ЦК правила ст. 344 ЦК про набувальну давність поширюються також на випадки, коли володіння майном почалося за три роки до набрання чинності ЦК.

Як посилення правової охорони «слабшої» сторони цивільних правовідносин слід розглядати норми ч. 2 ст. 219, і ч. 2 ст. 220 ЦК, які передбачають можливість судової санації правочину, укладеного з порушенням обов'язкової нотаріальної форми. Норма ч. 2 ст. 219 ЦК, яка стосується санації односторонніх правочинів, є достатньо актуальною щодо визнання дійсними заповітів, що не набули належного оформлення із-за обставини, яка не залежала від волі заповідача (особа померла, не дочекавшись нотаріуса).

Саме на спонукання до добросовісного виконання зобов'язання спрямований принцип повного відшкодування шкоди, а також введення ЦК України як загальне правило сплату штрафної, а не залікової неустойки (ч. 1 ст. 624). Остання новела є цілком обґрунтованою, адже неустойка має виконувати не лише функцію захисту, відновлюючи порушену майнову сферу потерпілої особи, а й бути заходом відповідальності, пов'язаним з покладенням на порушника додаткових обтяжень.

Позитивними є й зміни у складі та визначенні розміру майнової шкоди, яка за загальним правилом включає реальні збитки та упущену вигоду, якщо договором або законом не передбачено відшкодування шкоди у меншому розмірі. При цьому у визначенні реальних збитків було передбачено, що ними є й ті витрати, які особа мусить зробити для відновлення свого порушеного права. На захист особи, права якої були порушені, спрямована й норма про те, що якщо особа, яка порушила право, одержала у зв'язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, що має відшкодуватися потерпілій особі, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право.

На посиленій правовій охорони кредитора у цивільних спіравах спрямована норма ч. 2 ст. 25 ЦК, де зазначається про проценти за неправомірним використанням грошовими коштами. Характерною ознакою цього різновиду збитків є обґрунтування, адже в законі [5, с. 547; 10, с. 167].

До його вимог не потребує обґрунтування, адже в законі [5, с. 547; 10, с. 167].

Додатково вимоги боржника спонукає вся ситуація, яка, як зазначила професор З. В. Ромовська, засвідчує перехід від посиленої до посиленої охорони боржника до посиленої охорони кредиторів (6, с. 19).

Принципи справедливості побудовані на засадах розумності державою шкоди, завдані особою, яка її винила, не можна відшкодувати (ст. 1177 ЦК України). Це не платоспроможною (ст. 1177 ЦК України).

Цим же обумовлено закріплення принципу розумності державою шкоди, завдані особою, яка її винила, не можна відшкодувати (ст. 1177 ЦК України).

Професор В. І. Синайський, соціально-правові вимоги, щоб право захищати громадянську людину не формально, а по суті, тобто відмінності у його майновому становищі до права законодавства беруть на себе відповідальності. Першою законодавства беруть на себе відповідальності.

У цьому захисті слабших громадян перед сильними та середньою класом економічно сильної і середньої економічно слабшої [7, с. 61].

Щодо підвищення правового становища учасника цивільних відносин, містяться й у ЦК України. У статті 1178 ЦК України, завдана фізичною особою шкода, завдана фізичною особою, яка завдала шкоди, не могла керувати ними, не могла керувати ними, не могла керувати ними. Але з урахуванням матеріального становища потерпілого та особи, яка завдала шкоди, суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, якщо вона є матеріальним становищем, крім випадку, коли шкода завдана вчиненням злочину.

Щодо принципів законодавчого регулювання цивільних відносин, розумність та справедливість прояв у численних нормах, які стосуються правової охорони інтересам громадян у цивільних правовідносинах. Разом з цим регулюється у п. 4.1. Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 р. може існувати у законі. Це, зазначає професор З. В. Ромовська, викликає запитання чи має право законодавець через таку норму або опинити її,

зокрема збільшивши для «обов'язкового» спадкоємця розмір його частки у спадщині, визнати несправедливим позбавлення у заповіті одного з дітей права на спадкування або не включення чоловіком до числа спадкоємців дружини, яка його, хворого, доглядала протягом багатьох років? Оскільки фундаментальні принципи мають вищу юридичну силу ніж звичайне законодавство, а принцип верховенства права розповсюджується на сферу повноважень усіх державних інституцій, посадових і службових осіб, то діяти за дим принципом, зауважує професор З. В. Ромовська, — це не їхнє право, а обов'язок [6, с. 20–21; 11, с. 76–77].

Із цим слід погодитися. Залежно від конкретної ситуації суд може зробити посилання не лише на ст. 3 ЦК, але й ч. 4 ст. 13, ч. 1 ст. 203, ч. 2 ст. 319 ЦК.

Застосування принципів добросовісності, справедливості, розумності, зазначає академік АПР України Н. С. Кузнєцова, надає судам більше можливості з'ясувати у повному обсязі фактичні обставини справи і насамкінець встановити об'єктивну істину [11, с. 13].

У п. 9 Рішення Конституційного суду України від 30.01.2003 р. наголошується, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення у правах. За п. 5 Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 р. кожен під час розгляду будь-якої справи має право на правосуддя, яке відповідає б вимогам справедливості.

На жаль, як зауважує професор З. В. Ромовська, утвердження принципу верховенства права ще довго відчуватиме кайдани минулого [6, с. 21].

Наприкінці хотілось би звернути увагу на справедливу критику, висловлену академіком НАН України В. К. Мамотовим та О. В. Зверевою під час круглого столу «Регулювання особистих немайнових і майнових відносин громадян у Цивільному кодексі України» щодо стану цивільно-правових досліджень, а саме, що значна частина цивільно-правових творів не заснована на дослідженні того, що віднесено до предмету регулювання ЦК, або на дослідженні ефективності регулювання. Проблеми створення ефективного механізму захисту прав споживачів, громадян у правочинах з кредитними установами, будівельними та туристичними фірмами, у сфері житлового найму підміняються роздумами щодо рівності сторін у цивільних правовідносинах як основної ознаки цих відносин.

На підставі проведеного дослідження слід зробити такі висновки:

1. Юридична рівність сторін цивільних правовідносин є засадничою ознакою цих відносин, для забезпечення якої право, як соціальний регулятор цивільних відносин, встановлює у певних випадках

додаткові гарантії здійснення та захисту інтересів «слабшої» сторони таких відносин, посилюючи її правове становище і позбавляючи іншу сторону можливості диктувати, нав'язувати свою волю, зловживати правами. Цей процес має ґрунтуватися на принципі добросовісності, розумності та справедливості і повинен бути спрямований на забезпечення рівності учасників цивільних правовідносин.

2. Оскільки правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення у правах, і з огляду на те, що фундаментальні принципи мають вищу юридичну силу, ніж звичайне законодавство, а принцип верховенства права розповсюджується на сферу повноважень усіх державних інституцій, то посилення правової охорони та захисту інтересів «слабшої» сторони цивільних правовідносин може бути здійснено й за рішенням суду, який залежно від конкретної ситуації може зробити посилання не лише на ст. 3 ЦК, але й ч. 4 ст. 13, ч. 1 ст. 203, ч. 2 ст. 319 ЦК.

3. Потребують змін норми щодо захисту прав споживачів на належну якість товару (п. 12 ст. 1, ч. 1 ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів», ст. 678 ЦК). Для визнання недоліку товару істотним достатнім має бути те, що він робить неможливим чи недопустимим використання товару відповідно до його цільового призначення.

4. У нормі ч. 1 ст. 707 ЦК словосполучення «товару неналежної якості» має бути замінено на словосполучення «товару належної якості».

5. У ч. 4 ст. 261 ЦК доцільно словосполучення «неповнолітньої особи» замінити на слово «дитини».

6. Ст. 261 ЦК доцільно доповнити нормою про те, що у разі порушення цивільного права або інтересу особи, визнаної недієздатною, позовна давність починається від дня поновлення її цивільної дієздатності. Оскільки людина може бути визнана недієздат-

ною й після початку перебігу позовної давності, цю обставину доцільно передбачити у ч. 1 ст. 263 ЦК як підставу зупинення перебігу позовної давності.

Література

1. Ромовська Зорислава, Українське цивільне право: Загальна частина, Академічний курс: Підручник, — К.: Атіка, 2005. — 560 с.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. — М.: Рус. яз., 1983. — 816 с.
3. Гражданское право Украины: Учебник / А. А. Пушкин, В. М. Самойленко, Р. Б. Пушкин и др. — Харьков: Ун-т внутр. дел; Основа, 1996. — 440 с.
4. Харитонов Є. О. Вступ до цивільного права України: Навч. посіб. — К.: Істина, 2006. — 228 с.
5. Гражданское право. Учебник / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — М.: ПБОЮЛ Л. В. Рожников, 2001. — Т. 1. — 632 с.
6. Ромовська З. В. Загальні засади цивільного права // Вісник Академії адвокатури України. — 2005. — № 3(4). — С. 10—21.
7. Синайский В. И. Русское гражданское право. — М.: Статут, 2002. — 638 с.
8. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. — М.: Статут, 2001. — 848 с.
9. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / За ред. В. М. Ковсака. — К.: Істина, 2004. — 976 с.
10. Подчерковний О. П. Правова природа мір відповідальності за прострочення виконання боржником грошового зобов'язання // Вісник господарського судочинства. — 2005. — № 4. — С. 164—170.
11. Цивільне право для адвокатів: Навч. посіб. / Кол. авт. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 256 с.

Подано до редакції 29.03.2007 р.